

mastering any musical instrument playing skills. The second goal is training staff for working in the music field. According to the author, the purpose of special musical education is exceptionally aesthetic education. Just in case the student has a desire to obtain professional music education the major goal of musical course is professional preparation.

The author emphasizes that in the music education preference should be given to the developmental education, not standard. In the construction of education methodology of the specific pupil teacher should consider his abilities and needs. Methodology should be directed at the formation of a fully developed personality – active and creative initiative.

The author concludes that the primary music education in Ukraine should be focused on maximizing the creative abilities of students and their expression.

Key words: *music pedagogy, identification of musical talent, testing, psychological-pedagogical observation, developing education.*

УДК 37.02 : 7.036

Ю. М. Малезик

Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

РОЛЬ ХУДОЖНІХ НАПРЯМІВ У ФОРМУВАННІ ОБРАЗОТВОРЧОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (1949–1980 рр.)

У статті визначено та проаналізовано основні тенденції розвитку мистецької освіти з 1949 по 1980 рр. у галузі навчання образотворчого мистецтва в початковій школі. З'ясовано програмово-тематичну наповнюваність навчально-виховного матеріалу. Визначено основні художні напрями в образотворчому мистецтві та їхній вплив на тематику навчального матеріалу з предмету в початковій школі. Виявлено основні чинники впливу на формування тем, завдань у шкільних програмах для початкової школи з образотворчого мистецтва.

Ключові слова: *історія освіти, художній напрям, соцреалізм, формалізм, модернізм, постмодернізм, мистецька освіта, образотворче мистецтво, початкова освіта, загальноосвітня школа.*

Постановка проблеми. Історія розвитку образотворчої освіти в початковій школі базується передовсім на вивченні питань щодо загальних тенденцій освіти в країні.

З-поміж завдань, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття (2002 р.), Концепції національного виховання (1995 р.), Художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004 р.), Комплексній програмі художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах (2004 р.), важливе місце посідає формування у підростаючого покоління мистецької культури як складного багатокомпонентного явища, яке містить багатовікові національні й світові традиції мистецького навчання і виховання, образотворчої культури, образотворчої грамотності, творчості.

Для здійснення аналізу сучасного стану та визначення перспектив розвитку в галузі мистецької освіти необхідно звернути увагу на особливості формування навчального матеріалу із загальноосвітнього предмета «Образотворче мистецтво», «Мистецтво» в історичному контексті, що

надасть розуміння освітніх процесів та позитивного поштовху при підготовці майбутніх учителів на педагогічних факультетах з навчальних курсів «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Методика викладання образотворчого мистецтва», «Методика художнього навчання» тощо. Конструктивний підхід до вирішення завдань сучасних стратегій розвитку мистецької освіти порівняно з теорією та практикою минулого століття сприятиме кращому розумінню її особливостей.

Аналіз актуальних досліджень. Ще у 20-ті роки минулого сторіччя вітчизняна педагогіка, спираючись на досягнення дореволюційного часу, говорила про «виховання художньо-освіченої особистості» (В. Каратигін), про «наближення до самого мистецтва» (О. Шеншин), про зміст естетичного виховання як «життя мистецтва» (С. Шацький), а в широкому сенсі – про пробудження творчого начала кожної дитини. Надалі мистецька освіта, як частина загальної вітчизняної освіти, в повній мірі випробувала на собі негативний вплив тоталітарної соціальної системи.

У другій половині ХХ ст., мистецька освіта та художнє виховання засобами образотворчого мистецтва школярів стали предметом досліджень. Саме в цей час, наприкінці 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст., надруковано низку статей та видань, де було зроблено першу спробу розкрити сутність художнього виховання, образотворчої творчості (І. Глинська, А. Карлсон, Г. Лабунська, М. Лошаков, В. Шацька, К. Юон та ін.)

Однак, про справжній прорив у галузі змісту, форм і методів загальної художньо-естетичної освіти можна говорити з моменту появи в останній чверті ХХ ст. нових Концепцій викладання мистецтва на різних рівнях становлення Людини (Д. Кабалевський, Б. Неменський).

Окремі аспекти з вивчення розвитку образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі (другої половини ХХ ст.) було розкрито в роботах Є. Антоновича, І. Глинської, С. Коновець, М. Ростовцева, Н. Фоминої.

З огляду на вищезазначене, зауважимо, що зміст мистецької освіти до певної міри залежав від основних художніх напрямів у визначений період розвитку держави, що не було предметом спеціальних досліджень.

Мета статті полягає в необхідності систематизації художніх напрямів, що склалися та розвивалися протягом 1949–1980-х рр. на території України; з'ясувати особливості їх безпосереднього впливу на формування образотворчого навчання в шкільній початковій освіті в Україні.

Вивчення й аналіз розвитку мистецької освіти, впливу художніх напрямів другої половини ХХ ст. на зміст та завдання уроків образотворчого мистецтва в початковій школі сприятиме більш цілісному сприйняттю та розумінню історії мистецької освіти у вирішенні проблем навчання з предмета «Образотворче мистецтво».

Виклад основного матеріалу. Аналіз та узагальнення наукової літератури дозволили встановити, що важливою художньо-естетичною категорією,

що віддзеркалює художню практику, яка, на нашу думку, безпосередньо впливає на освітньо-виховний процес засобами образотворчого мистецтва в школі, є *художній напрям*, тобто сукупність художніх творів, що зближені один з одним на основі істотних ідейно-естетичних ознак. Окрім того, він є основною одиницею динаміки розвитку історії мистецтва. Становлення, розвиток і конкурування художніх методів поєднується в художньому напрямі, однак він також тісно пов'язаний зі стилем.

Розглянутий нами період 1949–1980-х рр. засвідчує, що образотворче мистецтво в початковій школі спиралося на художню специфіку реалістичного мистецтва, яке відображає дійсність у художніх образах. Навчальний план побудований так, щоб дати школярам чіткі уявлення про систему взаємодії мистецтва з життям. З огляду на це вважаємо за доцільне звернутися до історії мистецької освіти, а саме розглянути специфіку впливу художніх напрямів на формування навчальних програм і практичних завдань з образотворчого мистецтва в початковій школі.

Перший етап (1949–1959 рр.) – характеризується тотальним впливом соцреалізму, який панував у СРСР усередині 1930-х – до початку 1980-х рр. [3].

У радянському мистецтві й художній критиці вже наприкінці 1920-х рр. склалося своєрідне уявлення про історичне призначення мистецтва – стверджувати в загальнодоступній реалістичній формі соціалістичні ідеали, образи нових людей і суспільних відносин. Ця програма відкидала такі важливі етапи національної спадщини, як релігійне мистецтво середніх століть і авангардне мистецтво ХХ ст. [10].

Упродовж цього часу було розроблено основні принципи соцреалізму, з-поміж яких правдиве зображення дійсності в її революційному розвитку, поєднання історичної конкретності образів з їхньою героїкою й романтикою.

Мета соцреалізму була віддзеркалена в програмах для підготовки майбутніх учителів та шкільних програмах з образотворчого мистецтва. Передбачалося піднесення революційної боротьби народу і його вождів, радянського способу життя, трудового ентузіазму.

Зміст і форму художніх творів, їхню тематику в навчальних програмах, підручниках та посібниках з образотворчого мистецтва для початкової загальноосвітньої школи цього етапу було визначено жорсткими вимогами. Наприклад, теми, що повсякчас трапляються в навчальних програмах, зокрема: Жовтнева революція та громадянська війна (А. Герасимов «Ленін на трибуні», Б. Йогансон «Допит комуністів»); тема праці у творах радянських художників (Т. Яблонська «Хліб», А. Пластов «Вечеря тракториста», «Жнива») [6; 7].

Отже, аналіз поглядів та тлумачень зазначеного етапу засвідчує, що під тоталітарним натиском соціалістичних ідей у мистецтві капіталістичні

мистецькі течії було позбавлено можливого впливу на становлення й розвиток образотворчого мистецтва нашої країни. У цих умовах соцреалізм, який міцно утвердився в українському мистецтві із середини 1940-х рр. і стійко проіснував до середини 1980-х, став «національним стилем», про узагальнювально-об'єднуючу роль якого мріяли попередники, вбачаючи в мистецтві засіб поєднання різноспрямованих культурних орієнтацій. Тим більше, що універсальність соцреалістичної доктрини спиралася на відому тезу «національного за формою, соціалістичного за змістом», яка піднімала потрібний «національний колорит» до ідеологічної конструкції [5, 11–12].

У цей етап партійне керівництво розв'язувало питання, що саме повинен зображувати художник та яким повинен бути зміст програми з образотворчого мистецтва. Це обмежувало творчий бік мистецтва, тримало його в жорстких межах цензури [1]. Усе це позначилося також на тенденціях розвитку шкільної мистецької освіти.

Керівництво образотворчим мистецтвом, крім творчих спілок, здійснювалося за затвердженою формою, яка охоплювала художників усіх вікових категорій, починаючи з учнів початкових загальноосвітніх закладів, а також спеціалізованих художніх шкіл.

Починаючи з 1947 р. було відновлено Академію мистецтв, якій привласнено статус вищого органа, що забезпечувала керування всіма сторонами художньої освіти й художньої культури країни, покликаною сприяти творчому розвитку принципів соціалістичного реалізму в практиці й теорії радянської багатонаціональної художньої культури.

З узаконеної Академією ієрархії жанрів у програмному матеріалі шкільної початкової образотворчої освіти перше місце посідала тематична картина, потім – портрет, побутовий жанр. Натюрморт і пейзаж припускалися за умови, якщо вони мали соціалістичний напрям. Це чітко прослідковується в проаналізованих навчальних програмах та методичних рекомендаціях цього історичного етапу. У моді були картини із зображенням дітей, що мають назви: «Вони бачили Сталіна», «Наше щасливе дитинство», «Жити стало краще, жити стало веселіше». Останню назву, що є цитатою з мови Сталіна, пропонували навіть для тематичних композицій школярів у загальноосвітніх школах.

Уже наприкінці 1950-х рр. в історії мистецтва почався період, коли значна частина інтелігенції зневірилася в ідеях соціалізму. Звичайно, цю віру втратили художники, які були при владі, однак партія, Академія мистецтв СРСР, правління творчих спілок не стали змінювати усталених форм взаємодії мистецтва з державою та загальноосвітньою школою зокрема [8].

На наш погляд, варто згадати, що методом художньої творчості, який увібрав усі позитивні й негативні тенденції реалізму, що існували до цього часу, став критичний реалізм, спроможний найбільш повно віддзеркалити в

мистецтві естетичну сутність життя тогочасного суспільства. Цікавим на нашу думку, є те, що поряд із соцреалізмом виник і водночас розвивався інший напрям мистецтва – *формалізм*.

З естетичної позиції, формалізм у мистецтві порушує єдність змісту й форми, виявляє байдужість до змісту, повністю його ігнорує й підносить до вершин краси абстрактну, беззмістовну форму. Суб'єктивно кажучи, художник-формаліст, абстракціоніст, авангардист може й не переслідувати політичних цілей, однак незалежно від свого соціального положення він повинен слугувати інтересам експлуатуючого в суспільстві класу.

Другий етап (1960–1979 рр.) – зі смертю Сталіна й викриттям «культу особистості» почалося своєрідне прозріння суспільства. Упродовж короткого часу зникли зі сцени витвори мистецтва, що виражали ідеологію *соціалістичного реалізму*, пішли в запасники або були списані, тобто фактично знищені [9].

Опрацьовані джерела засвідчують, що початок 1960-х рр. характеризувався в мистецьких колах як Хрущовська «відлига». У цей період знову підвищилась увага до етики, естетики, стали актуальними банальні, відомі всьому світу істини. У мистецтво повертається поняття «часу» та «сучасності», для адекватного відтворення якої молоді митці переймалися пошуками художньої мови, проте цей етап тривав досить недовго, та й не мав ніякого впливу на викладання образотворчого мистецтва в початковій школі [10].

У дослідженнях багатьох науковців, істориків та мистецтвознавців, 60-ті роки ХХ ст. в Україні схарактеризовані як період відродження національної свідомості та новий підйом національного мистецтва. На жаль, він залишив поза увагою загальноосвітню школу, причини цього процесу цілком зрозумілі з історії розвитку шкільництва в Україні.

Наприклад, О. Зарецький наголошує на тому, що в Україні взагалі, порівняно з Москвою, республіками Прибалтики, Вірменією чи Грузією, ідеологічний тиск завжди був подвійним, оскільки на загальносоюзні накладалися ще й місцеві, республіканські засоби політичного впливу [4, 122].

Цілком зрозуміло, що соцреалізм за таких умов розвитку мистецтва та мистецької освіти в Україні безпосередньо впливав на вивчення образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі, яке віддзеркалювалося в широкому спектрі витворів мистецтва, пропонованих для демонстрації під час уроків. Наприклад, за проектом програм естетичного виховання у восьмирічній школі (наказ по Московському міськвн з представленим проектом програми. – Москва, 1965 р.) на уроках розглядалися та обговорювалися твори мистецтва про В. Леніна (І. Грабарь «У прямого провода», В. Цигель «Ленін – гімназист»); про працю (А. Архіпов «Прачки», Н. Касаткін «Смена», А. Пластов «Сенокос») [7].

У програмах було запропоновано теми малювання з відображення навколишньої соціалістичної дійсності «На птахофермі», «Робота в полі», «Трактор на полі». Також у програмі наголошено на важливості виховання постійного інтересу до радянського образотворчого мистецтва, тому окремим розділом визначено вивчення різних видів радянського образотворчого мистецтва: живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури. Для розгляду пропонувалися такі теми: «Жовтнева революція та громадянська війна», «Тема праці у творах радянських художників», «Велика Вітчизняна війна», «Образ нової людини в радянському портреті», «Майстри радянського пейзажу», «Радянський натюрморт», «Плакатне мистецтво та графічні серії ідейного спрямування».

Отже, аналіз наукових джерел дозволив установити, що роль соцреалізму у вітчизняній культурі та розвитку мистецької початкової шкільної освіти досить неоднозначна. Сьогодні в контексті мистецтва ХХ ст. його розглядають як одну з найбільш радикальних моделей, яка не тільки виступила невіддільним складником тоталітарних режимів, але й перетлумачила традиції, художнє мовлення, мистецькі спрямування, виявляючи їхню приховану сутність [3].

Не зважаючи на всі соціальні, політичні й ідеологічні розбіжності між капіталістичним і соціалістичним шляхами, ці способи створення індустріального суспільства породжували загальний тип світогляду, що в останні десятиліття ХХ ст. одержав назву модернізм.

Модернізм (фр. *moderne* – сучасний, найновіший) – загальна назва нових літературно-мистецьких течій ХХ ст. нереалістичного спрямування, які виникли як заперечення традиційних форм та естетики минулого [9]. Цей художній напрям досить опосередковано вплинув на шкільну мистецьку освіту в післявоєнні часи.

Важливо також звернути увагу на художній напрям у мистецтві під загальною назвою постмодерн, який прийшов на зміну модернізму.

Постмодернізм (пост авангард – від лат. *Post* «після» і модернізм) – сукупна назва художніх тенденцій, що особливо чітко виявилися в 1960-і рр. і характеризуються радикальним переглядом позицій модернізму та авангарду. Нерідко це поняття застосовують розширено, називаючи «постмодерністськими» всі останні десятиліття ХХ ст. з їхньою новою, тобто комп'ютерною, науково-технічною революцією, розпадом соціалістичної системи. Безпосередньо новітні тенденції було впроваджено в навчально-виховний процес з предмету «Образотворче мистецтво» в загальноосвітніх школах України починаючи з 90-х рр. ХХ ст.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У процесі аналізу педагогічних, історичних та мистецтвознавчих джерел було з'ясовано основні мистецькі напрями 1949–1980-х рр. ХХ ст. – соцреалізм,

формалізм, постмодернізм, які так чи інакше впливали на розвиток і формування змісту, завдань шкільної образотворчої освіти.

Узагальнення вищевикладеного дає підстави стверджувати, що мистецька освіта в Україні є невід'ємною складовою національної духовної культури, саме тому виникає потреба постійно дбати про її подальший розвиток, очищення її від негативних нашарувань минулого, поєднання в навчально-виховному процесі найцікавіших, найбільш ефективних ідей сучасності з найкращими культурно-мистецькими традиціями минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева В. В. Роль художественного наследия в эстетическом воспитании народа / В. В. Алексеева. – М. : Сов. художник, 1965. – 15 с.
2. Боров Ю. Б. Художественные направления в искусстве XX века / Ю. Б. Боров. – К. : Мистецтво, 1986. – 134 с.
3. Гройс Б. Соцреализм – авангард по-сталински / Б. Гройс // Декоративное искусство СССР. – 1990. – № 5. – С. 34–37.
4. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР [Текст] / Зарецький О. // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 113–128.
5. Мазепа В. І. Мистецтво, художнє начало, суспільство / В. І. Мазепа, М. В. Гончаренко, П. І. Гаврилук. – К. : Мистецтво. – 1971. – 158 с.
6. Программы восьмилетней школы: Изобразительное искусство. – М. : АПН СССР, 1980. – 47 с.
7. Проект программы эстетического воспитания в восьмилетней школе (приказ по Мосгорно с приложением проекта программы). – Офиц. изд. – М. : Московский городской отдел народного образования Институт художественного воспитания АПН РСФСР Московский городской институт усовершенствования учителей, 1965. – 61 с.
8. Фомина Н. «Социалистический реализм» – художественный стиль или метод государственного руководства искусством / Н. Фомина // Искусство в школе. – 2001. – № 6. – С. 61–67.
9. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас; [пер. с нем. М. М. Беляева и др.]. – М. : Весь мир, 2003. – 416 с.
10. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні. – К. : Асоціація «Україно», 1995. – 80 с.

РЕЗЮМЕ

Малежик Ю. Н. Роль художественных направлений в формировании обучения изобразительному искусству в начальной школе (1949–1980 гг.).

В статье определено и проанализировано основные тенденции развития художественного образования с 1949 по 1980 гг. XX в., в области обучения изобразительного искусства в начальной школе. Выяснено программно-тематическую наполняемость учебно-воспитательного материала. Определены основные художественные направления в изобразительном искусстве и их влияние на тематику учебного материала по предмету в начальной школе. Проанализированы основные факторы влияния на формирование тем, задач в школьных программах для начальной школы по изобразительному искусству.

Ключевые слова: история образования, художественное направление, соцреализм, формализм, модернизм, постмодернизм, художественное образование, изобразительное искусство, начальное образование, общеобразовательная школа.

SUMMARY

Malezhik J. Role of artistic directions in the formation of fine arts training in elementary school (1949–1980).

In article the analysis is carried out and are defined the main tendencies of development of art education from 1949 to 1980.

The historical aspects, socio-economic, political factors and trends in the development of school art education in Ukraine of the studied period are analyzed. The features of art education in secondary school are revealed: its nature and content, aims and objectives, principles and methods of teaching fine arts.

As a result of research specifics of realization of problems of art education in the course of program and methodological work at comprehensive schools of Ukraine on the fine arts are studied.

Analysis and synthesis of the scientific literature allow to establish that the most important artistic and aesthetic categories reflecting the artistic practice, which, in our opinion, has a direct impact on the educational and upbringing processes by means of arts in school is art direction, that is, the totality of works of art, close to each other on the basis of significant ideological and aesthetic features. In addition, it is the basic unit of the dynamics of development of the history of art. Formation, development, and competing artistic techniques are combined in art direction, but it is also closely associated with the style.

In the field of teaching fine arts at elementary school, it is found out, that program and thematic fullness of educational material is important. The main art directions in the fine arts and their influence on subject of a training material are determined by a subject at elementary school. Major factors of influence on formation of subjects, tasks in school programs for elementary school for the fine arts are analyzed.

Investigation of the basic artistic movements of the twentieth century gives reason to make some generalizations, namely: in art, the period 1949–1980 is referred to as a struggle between realism and modernism, which directly influenced the formation of educational material on the fine arts in the primary school.

Studying and understanding the processes that occur in the development of school art education (1949–1980) will assess the place and importance of art trends in the educational process on the fine arts in elementary school.

Key words: history of education, art direction, social realism, formalism, modernism, postmodernism, art education, art, elementary education, comprehensive school.

УДК 371.315.6:51

Л. В. Новобранна
Путивльський педагогічний
коледж імені С. В. Руднева

РОЗУМІННЯ ГЛИБИНИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ В ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ – КРОК ДО УСПІШНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті висвітлюються питання важливості розвитку художньої творчості молодших школярів на уроках трудового навчання, розглядаються більш широкі можливості впровадження в навчальний процес сучасних креативних технік роботи з папером (квілінг, торцювання, ай ріс-фолдінг).

Ключові слова: художня творчість, креативні техніки, квілінг, торцювання, айріс-фолдінг.